

Lužný, Dušan

Náboženská situace v České republice po roce 1989

Religio. 1998, vol. 6, iss. 2, pp. 213-225

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124855>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Náboženská situace v České republice po roce 1989 *

Dušan Lužný

Před rokem 1989, v období cílené ateistické propagandy, bylo náboženství vytěsňeno z veřejného života, avšak náboženský život dál přetrvával. Byl vytlačen do sféry soukromí (do rodin a do malých skupin věřících), kde byl mnohem hůře kontrolován centrálními orgány komunistického režimu. S listopadovou „sametovou revolucí“ se náboženský rozměr života jedinců i společnosti stal znovu veřejnou záležitostí a vytvořila se velká očekávání týkající se nového místa náboženství v životě české společnosti. Aktuální byla též otázka existence různých v mnohém navzájem odlišných podob náboženského života.

Vzhledem k tolerantnosti a otevřenosti české veřejnosti prvních polistopadových měsíců a neschopnosti velkých, zavedených křesťanských církví reagovat na probíhající změny, se utvořil prostor pro náboženské hledání, pro svobodný, státem nereglementovaný náboženský život, který mohl v pluralitní společnosti získat nejrůznější podoby. Nešlo tedy o jednoduché ztotožnění se s převládajícím náboženstvím, ale v prvních obdobích po listopadu 1989 šlo spíše o hledání jakéhosi všelidského a univerzalistického náboženství, náboženství tolerance a humanismu. Jedinci nehledali nějaké přesně vymezené náboženství, spíše se nechávali ovlivňovat jednotlivými aspekty různých náboženství a ve všech náboženských směrech shledávali pozitivní prvky. Byl to do jisté míry důsledek „hladu po náboženství“, dlouhodobé absence artikulace zásadních problémů lidské existence a omezování náboženského způsobu odpovědí na tyto otázky.

Ačkoliv jde o poměrně krátké období, lze vývoj české společnosti v devadesátých letech rozdělit na dvě části. Počáteční období (přibližně 1990-1992) lze chápat jako období hledání a otevřenosti. Tento rys české (a tehdy ještě československé) společnosti byl patrný v mnoha oblastech života – od politické přes ekonomickou až po náboženskou. Události listopadu 1989 vytvořily v českých zemích na určitou dobu prostor, ve kterém docházelo ke střetávání různých obrazů světa (včetně různých koncepcí dalšího vývoje naší společnosti). Vzhledem k předcházející uzavřenosti a strnulosti nebyly tyto koncepce světa dostatečně veřejně prodiskutovány a přijaty jednotlivými částmi veřejnosti. Výsledkem změněných podmínek byla nová situace,

* This work was supported by the Research Support Scheme of the OSI/HESP, grant No.: 309/1997.

kdy se před veřejností objevila široká plejáda různých pojetí světa a kdy (alespoň v počátečních měsících) žádná z nich neměla výsadní postavení. Základní charakteristikou tohoto období byla zvýšená tolerance, komunikativnost a otevřenost.

Takovýto vývoj nebyl ve své podstatě ničím výjimečným. V období velkých sociálních a politických změn se vždy objevuje zvýšená vnímavost vůči náboženským otázkám, otevírá se prostor pro náboženské hledání a objevují se nová, v daném kontextu netradiční náboženství. Snad nejvýznamnější událostí, která ilustruje situaci po české „sametové revoluci“, byla návštěva XIV. dalajlamy v Praze. Jak tento vrcholný představitel tibetského buddhismu, který žije od čínské okupace Tibetu v exilu, tak dřívější představitel opozice v komunistickém Československu a nový československý prezident Václav Havel, byli navrženi na Nobelovu cenu míru za rok 1989. Oba ztělesňovali aktivní snahu propojit rovinu etiky a náboženství s politikou, snahu sblížit jedince různých přesvědčení a vyznání. Nobelovu cenu získal nakonec tibetský dalajlama a brzy poté, v roce 1990, přijel do Československa jako osobní host Václava Havla. Jeho návštěvě byla věnována mimořádná pozornost a svou tolerantní atmosférou odrážela duch polistopadového období.

Další fáze vývoje české společnosti (tedy přibližně od roku 1992) je charakterizována snahou o vytvoření modelu, který je chápán jako „standardní“ v západních společnostech. Klíčovým okamžikem, který ukončil období hledání, byla „diskuse“ o povaze ekonomické reformy. Agresivní, netolerantní a konfrontační styl politiky zvítězil a na dlouhou dobu poznamenal celkovou atmosféru ve společnosti. Jednostranný příklon k neoliberalnímu pragmatickému ekonomismu se následně promítl i do postavení náboženství v nově se formující české společnosti. Náboženské otázky (stejně jako ekologické problémy) se dostaly do područí omezeného ekonomického myšlení a staly se naprosto vedlejší záležitostí.

Základní trendy vývoje religiozity

Náboženský život v České republice po roce 1989 prošel a stále prochází velkými změnami, z nichž některé jsou součástí širší transformace české společnosti od své reálně socialistické podoby k podobě otevřené liberální společnosti. Tento vývoj se však neodehrává v izolaci a úzce souvisí s vývojovými trendy, jež probíhají v obdobných společnostech západního typu.

Ke klíčovým charakteristikám současného náboženského života České republiky patří dva základní trendy. První lze označit jako proces odcírkevnění, druhý jako proces pluralizace náboženského života. Třetím trendem, jehož význam v budoucnosti pravděpodobně poroste, i když v současnosti není příliš patrný, je proces deprivatizace náboženství.

a) Odcírkevnění

Základním vývojovým trendem náboženského života rozvinutých západních společností je proces odcírkevnění, tedy proces snižování významu pevné konfesní vazby na velké náboženské organizace. Tato změna postavení velkých náboženských organizací se promítá jak v individuálním životě občanů, tak i v životě celé společnosti.

Jednotliví občané již nepocítují tak silně nutnost být pevně připoutáni k církvi (jakékoliv náboženské orientace) a být aktivně zapojeni do její činnosti. Podle dat získaných pro Českou republiku v rámci Evropského výzkumu hodnot vykonávalo dobrovolnou, neplacenou práci pro církev jen 1,5% občanů. Také frekvence návštěv kostela ukazuje na proces odcírkevnění – podle stejného výzkumu navštíví kostel více jak jednou týdně 2,1%, jednou týdně 6,3%, jednou za měsíc 3,4%, u příležitosti vánočních svátků 13,3% a u příležitosti dalších náboženských svátků 4% občanů ČR. Kostel navštíví jednou do roka 6,3%, méně než jednou do roka 11,3% a plných 53,2% dotázaných o sobě prohlašuje, že kostel nikdy nenavštěvuje (viz tab. 1). Mezi těmi, kteří do kostela chodí, tedy převažují ti, kteří jej navštěvují u příležitosti nějakého svátku, popř. při význačných životních událostech, jako je např. narození, svatba nebo úmrtí (podle 40-50% občanů je při této příležitosti důležitý náboženský obřad).

Tabulka 1. Frekvence návštěv kostelů
(pramen: Evropský výzkum hodnot)

<i>Kostel navštěvuji</i>	<i>%</i>
více jak jednou týdně	2,1
jednou týdně	6,3
jednou měsíčně	3,4
výjimečně, jednou do roka (např. u příležitostí svátků)	23,6
méně často než jednou ročně	11,3
vůbec ne	53,2

Rozvolnění pevné vazby jedince na církev se také projevuje „nevěrností“ věřícího, tedy situací, kdy se jedinec zúčastňuje činnosti více náboženských organizací.

Trend odcírkevnění se v rovině veřejné projevuje v nevlí občanů vůči církevním zásahům do politického a ekonomického života. Církev jsou z veřejného života vytlačovány do charitativní sféry. Pro ilustraci si uveďme, že zatímco si 74% občanů ČR v červenci 1995 (v červenci 1993 to bylo 78%) myslelo, že existence církví je potřebná v péči o staré a nemocné lidi, jen

42% (resp. 47%) připouštěla význam církví pro výchovu dětí (data IVVM). Tento fakt je velice ilustrativní, protože péče o staré a nemocné (kteří z hlediska jednostranně ekonomicky orientované společnosti představují skupiny „méněcenných“ jedinců) z velké části neprobíhá v domácnostech (tedy v intimní sféře každodennosti) a je delegována na speciální instituce. Intimní sféra je naopak chráněna před církevním vlivem, který by mohl působit prostřednictvím výchovy dětí.

Dalším ukazatelem tendence k odcírkevnění jsou názory občanů vztahující se k majetku církví. Velmi plastický obraz dostaneme, když srovnáme názor občanů na finanční soběstačnost církví s jejich postojem k navrácení církevního majetku. V roce 1997 bylo 48% občanů přesvědčeno, že církve by měly být zcela finančně soběstačné (v roce 1996 tento názor zastávalo 52% dotázaných), avšak jen 8% by bylo ochotno vrátit církvím vše, co vlastnily za první republiky a 19% by vrátilo církvím to, co jim patřilo před únorem 1948. Dalších 25% by vrátilo jen něco z dřívějšího majetku a 35% bylo přesvědčeno, že by se církvím nemělo vracet vůbec nic (viz tab. 2). Přitom přesvědčení, že by se církvím nemělo nic vracet, není jen záležitostí nevěřících – přibližně každý šestý věřící by církvím také nic nevracel a to se týká též necelé třetiny občanů, kteří se neoznačili jako věřící, ale připouštějí existenci Boha.

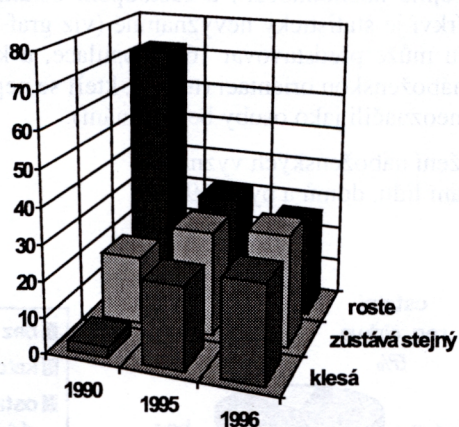
Tabulka 2. Stanoviska k navrácení církevního majetku
(pramen: Institut pro výzkum veřejného mínění)

	1993	1996	1997
vrátit vlastnictví z první republiky	5	7	8
vrátit vlastnictví do února 1948	16	17	19
vrátit jen něco z toho	27	21	25
nic již nevracet	43	36	35
neví	9	19	13

Jestliže tedy občané nejsou jednoznačně nakloněni k vracení církevního majetku a přitom chtějí, aby církve byly finančně soběstačné (a to vše při absenci daňových výhod pro neziskové organizace), pak v pozadí jejich názorové orientace je neochota připustit větší ekonomický vliv náboženských společností. Pouhé 3% občanů zastávají přesvědčení, že církve by měly být zcela financovány státem a dalších 35% připouštějí částečné financování ze státních prostředků. Avšak ti, co souhlasí se státní podporou, chtějí, aby tyto prostředky byly použity především na charitativní účely (25% respondentů), na obnovu církevních památek (21%) a na údržbu stávajících církevních památek (21% respondentů).

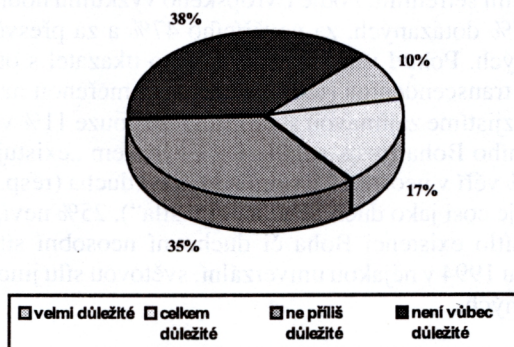
Jednoduše řečeno – občané ČR by neviděli rádi bohaté a vlivné církve, ale přenechali by jim péči o staré, nemocné a chudé (popř. starost o kulturní památky). Tomuto zjištění odpovídají také další ukazatele. Podle zjištění IVVM od roku 1990 výrazně klesá počet občanů, kteří jsou přesvědčeni, že význam náboženství roste, a naopak roste počet občanů, podle nichž význam náboženství v životě dnešní společnosti klesá (viz graf 1).

Graf 1. Názor na význam náboženství v dnešní společnosti
(pramen: Institut pro výzkum veřejného mínění)

Také jen o něco více než jedna čtvrtina (27%) respondentů Evropského výzkumu hodnot přiznala důležitost náboženství ve svém životě, resp. přes 70% dotázaných uvedlo, že náboženství není v jejich životě důležité (viz graf 2).

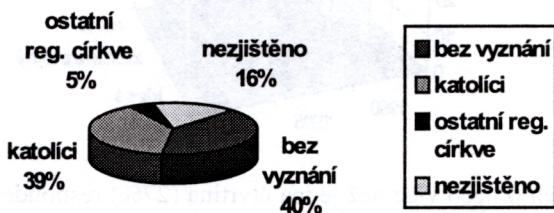
Graf 2. Důležitost náboženství v životě
(pramen: Evropský výzkum hodnot)

Při kvantitativní prezentaci výsledků sociologických výzkumů je nutno připomenout, že po roce 1989 se v ČR neuskutečnil výzkum, který by se snažil analyzovat současný náboženský život v jeho obrovské různorodosti a proměnlivosti. Většinou byla pozornost badatelů zaměřena především na tradiční církevně orientovanou religiozitu a opomínuta byla tzv. difúzní religiozita, která odpovídá procesu odcírkevnování, kdy se velká část náboženského života odehrává mimo velké náboženské organizace.

Přesto jsou některá čísla ilustrativní. Podle Sčítání lidu, domů a bytů je bez vyznání 40% občanů ČR, 39% se přihlásilo k římskokatolické církvi (tento údaj je zřejmě nadhodnocen) a zastoupení ostatních jednotlivých náboženských církví je statisticky nevýznamné (viz graf 3). Sociologicky zajímavá skupinu může představovat 16% populace, u které Sčítání lidu nezjistilo jejich náboženskou orientaci (tedy ti, kteří se nepřihlásili k žádné z církví a ani se neoznačili jako osoby bez vyznání).

Graf 3. Rozložení náboženských vyznání
(pramen: Sčítání lidu, domů a bytů, 1991)

Velmi hrubou informaci získanou Sčítáním lidu, domů a bytů je nutno doplnit dalšími šetřeními. Podle Evropského výzkumu hodnot se za věřícího považuje 37% dotázaných, za nevěřícího 47% a za přesvědčeného ateistu 5% dotázaných. Pokud však srovnáme tento ukazatel s otázkou směřující k představě transcendentna (tedy s otázkou zaměřenou na to, v co vlastně věřící věří), zjistíme zajímavou skutečnost, že pouze 11% všech dotázaných věří v osobního Boha (resp. souhlasilo s výrokem „existuje osobní Bůh“). Další 36% věří v neosobní životní sílu nebo ducha (resp. souhlasí s výrokiem „existuje cosi jako duch nebo životní síla“), 25% neví, co si má myslet a 22% odmítlo existenci Boha či duchovní neosobní síly. Podle šetření IVVM z roku 1994 v nějakou univerzální, světovou sílu jinou než Bůh věřilo 12% dotázaných.

Pro hlubší studium současné náboženské situace v ČR bude nezbytné zjistit, jakou formu religiozity představuje oněch 16% občanů, kteří se ve Sčítání lidu, domů a bytů nepřihlásili k žádné z církví a přitom se nechápou jako lidé bez vyznání, 36% dotázaných z Evropského výzkumu hodnot, kteří věří v neosobní životní sílu nebo ducha, a 12% respondentů z šetření Institutu pro výzkum veřejného mínění, kteří věří v existenci univerzální, světové síly odlišné od Boha. Vzhledem k tomu, že odpovídající data pro ČR zatím chybí, je vhodné vyjít ze zkušeností zemí, kde se sociologickým výzkumům náboženství věnují systematicky delší dobu.

Zahraniční výzkumy ukazují, že většina lidí, kteří se v sociologických výzkumech nehlásí k žádné náboženské organizaci a přitom se neoznačují jako nenáboženské osoby, vyjadřují zájem o nekonvenční náboženské směry (jógu, východní náboženství, astrologii apod.). Lze tedy předpokládat, že nejméně jedna desetina české populace je oslovena touto v našich poměrech netradiční spiritualitou. Pokud tento předpoklad platí (bude jej nutno doložit empirickým šetřením), pak jde o poměrně význačné zjištění (členové dvaceti z jednadvaceti v ČR státem uznaných církví představují přibližně polovinu tohoto množství jedinců). Toto zjištění ukazuje na další trend náboženského života moderních společností – pluralizaci a zvýznamňování náboženských menšin.

b) Pluralizace

Výsledkem odcírkevňování a obecného moderního procesu sekularizace je posilování pluralizace náboženského života. Sekulární stát, programově postavený na respektování náboženské svobody a na náboženské neutralitě, umožňuje oficiální působení různorodých náboženských skupin. Moderní stát je institucí ochrany plurality společenského života, a tedy také ochrany plurality náboženského života, proto se významnou funkcí sekulárního státu stala ochrana práv náboženských menšin.

Po roce 1989 došlo v naší republice k uvolnění bariér pro svobodný náboženský život a v těchto podmínkách působí velké množství představitelů různých forem náboženství. Se značnou razancí se začali prosazovat představitelé různých letničních hnutí ze zahraničí, kteří pořádali velká shromáždění. Vedle nich rozvíjejí svou činnost náboženské skupiny, které byly v našich podmínkách zcela nové (např. scientologie) nebo byla jejich činnost dříve potlačena (např. mormoni). Výsledkem tohoto vývoje bylo vytvoření široké palety různých náboženských skupin.

Jejich oficiální působení je sekulárním státem vymezeno několika základními zákony – především Listinou základních práv a svobod (články 15 a 16), Zákonem č. 308/1991 Sb. o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností a Zákonem České národní rady č. 161/1992 Sb. o registraci církví a náboženských společností.

Podle těchto zákonů mohou státem registrované církve a náboženské společnosti mimo jiné vyučovat a vychovávat své duchovní i laické pracovníky ve vlastních školách a jiných zařízeních i na vysokých školách bohosloveckých a bohosloveckých fakultách, zřizovat a provozovat zdravotnická zařízení a zařízení sociálních služeb a podílet se na poskytování těchto služeb i ve státních zařízeních apod. Pověřené osoby vykonávající duchovenskou činnost mají dále právo vstupu do veřejných zařízení sociální péče a zdravotnických zařízení a dětských domovů, do ubytovacích objektů vojenských útvarů, do míst, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranné léčení a ochranná výchova.

Tato práva však získávají pouze náboženské společnosti, které jsou státem uznány jako církve nebo náboženské obce, a aby k tomu mohlo dojít, musí se k dané náboženské společnosti přihlásit nejméně 10 000 zletilých osob s trvalým pobytem na území ČR, anebo v případě, že náboženská obec je členem Světové rady církví, tedy křesťanské ekumenické organizace, 500 zletilých osob s trvalým pobytem na území ČR. V současnosti je u nás registrováno 21 církví a náboženských společností, avšak 19 z nich bylo prohlášeno za registrované v příloze zmíněného zákona z r. 1991, neboť u nás působily již dříve na základě státního souhlasu; ostatní jsou registrovány jako občanská sdružení.

Státem uznané církve a náboženské společnosti jsou: Církev římskokatolická, Českobratrská církev evangelická, Církev československá husitská, Slezská církev evangelická augsburského vyznání, Pravoslavná církev v českých zemích, Náboženská společnost Svědci Jehovovi, Církev adventistů sedmého dne, Církev řeckokatolická, Křesťanské sbory, Evangelická církev metodistická v České republice, Církev bratrská, Starokatolická církev v České republice, Bratrská jednota baptistů, Jednota bratrská, Apoštolská církev v České republice, Federace židovských obcí v České republice, Novoapoštolská církev, Náboženská společnost unitářů, Evangelická církev augsburského vyznání v České republice, Církev Ježíše Krista Svátých posledních dnů, Lutherská evangelická církev augsburského vyznání. Početní rozložení proklamované příslušnosti k jednotlivým náboženským organizacím ilustruje tabulka 3 získaná na základě Sčítání lidu, domů a bytů z roku 1991. Ačkoliv jsou výsledky přesně kvantifikovány, je nutno je brát spíše jako orientační ukazatele, hovořící spíše o poměrech než o absolutních číslích.

Tabulka 3. Obyvatelstvo ČR podle náboženského vyznání
(pramen: Sčítání lidu, domů a bytů, 1991)

Náboženské vyznání	počet	%
bez vyznání	4 112 864	39,9
Církev římskokatolická	4 021 385	39,0
Církev českoobratská evangelická	203 996	2,0
Církev československá husitská	178 036	1,7
Slezská církev evangelická augsburs. vyznání	33 130	0,3
Pravoslavná církev	19 354	0,2
Náboženská společnost Svědkové Jehovovi	14 575	0,2
Církev adventistů sedmého dne	7 674	0,1
Církev řeckokatolická	7 030	0,1
Slovenská evang. církev augsburs. vyznání	4 151	0,1
Křesťanské sbory	3 017	0,0
Evangelická církev metodistická	2 855	0,0
Církev bratrská	2 759	0,0
Starokatolická církev	2 725	0,0
Bratrská jednota baptistů	2 554	0,0
Jednota bratrská	2 269	0,0
Apoštolská církev	1 485	0,0
Federace židovských obcí	1 292	0,0
Novoapoštolská církev	427	0,0
Náboženská společnost unitářů	365	0,0
nezjištěno	1 665 617	16,2
celkem	10 302 215	100,0

(Tabulka nezahrnuje církve, které byly registrovány později – Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů, nebo později vznikly oddělením od jiných církví – Evangelická církev augsburského vyznání v České republice, Lutherská evangelická církev augsburského vyznání).

Vedle těchto náboženských organizací působí dnes v České republice řada malých náboženských a spirituálních skupin. Část z nich na veřejnosti vůbec nevystupuje a v mnoha případech skupiny po krátké době zanikají. Počty členů kolísají od několika osob až po několik stovek. Mezi nejvýznamnější skupiny, které nejsou státem registrovány jako náboženské, patří Církev sjednocení (Sdružení Ducha svatého pro sjednocení světového křesťanstva; žádost této církve o registraci projednává v současné době Ministerstvo kultury ČR), řada letničních hnutí (např. Slovo života),

Scientologická církev (resp. Dianetické centrum), Muslimská obec, Bahá'í, řada jogínských hnutí (Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny, Šrí Činmoj, Višva Guru Díp Hindu Mandir, Sahádža jóga, Ánanda Marga a další), hnutí vyznavačů nauky Bhagwana Radžníše (známého také jako Ošo), řada buddhistických skupin (Bódhi, Přátelé Dhammy, Společnost Sózan-Tózan, Kwan Um, Vadžradhátu a další) a velké množství skupinek, které je možno zahrnout pod označení hnutí New Age. Podobných náboženských skupin, které sociologové označují neutrálním termínem „nová náboženská hnutí“ a masmédia odsuzujícím výrazem „sekty“, existuje v České republice velká řada.

Proces pluralizace náboženského života, jehož jsme v České republice v současné době svědky, nepředstavuje ve srovnání s jinými demokratickými zeměmi nic zvláštního. V podmínkách, kdy náboženský život není silně omezován státem (ať již sekulárním nebo státem vycházejícím z určité náboženské ideologie), dochází k decentralizaci náboženského života a růstu nových náboženských hnutí. V podmínkách rozvinutých industriálních zemí západního typu lze tento proces identifikovat přibližně od 60. let, kdy začala působit celá řada nových náboženských hnutí. Po roce 1989 v podmínkách zaručujících náboženskou svobodu si tato hnutí získala jistou popularitu i v České republice.

c) Deprivatizace

Tento trend souvisí s širší problematikou sekularizace jako nejvýznamnějšího procesu v rámci náboženského života moderních společností. Sekularizace představuje strukturální tendenci k oddělování jednotlivých sociálních sfér od náboženství a vede k emancipaci politiky, ekonomiky, vzdělávání a dalších sociálních sfér od nadvlády náboženství. Sekularizace neznámá tedy snižování náboženskosti, ale spíše změnu postavení náboženství v moderní společnosti a změnu podoby náboženského života.

Výsledkem procesu sekularizace je jak odcírkevňování, tak pluralizace náboženského života. V této situaci se vytváří silná tendence k privatizaci náboženského života. Náboženská neutralita sekulárního státu je ve svých základech postavena na chápání náboženství jako privátní záležitosti každého občana. Znamená to, že dřívější silná vazba na církevní podobu náboženskosti se oslabuje a jistá část náboženského života občanů se přesouvá do jejich soukromí.

Proti trendu privatizace působí v řadě zemí opačný trend, tedy pronikání náboženství do veřejné sféry. Této tendence jsme svědky především v 80. a 90. letech, kdy se různá náboženství snaží aktivněji ovlivňovat veřejné záležitosti. V této souvislosti lze např. uvést kampaně o nepřijatelnosti interrupce a euthanasie, ale také diskuse o negativních rysech života společností západního typu (např. přílišná individualizace, komercia-

lizace, konzumerismus, materialismus), které by měly být redukovány větším vlivem náboženství na věci veřejné.

Ačkoliv se tento trend v České republice doposud příliš neprojevuje, je zcela patrný např. ve Spojených státech amerických (např. vznik tzv. Nové křesťanské pravice), v muslimských státech, v řadě asijských zemí. Z postkomunistických zemích je deprivatizace náboženství patrná především v Polsku. Deprivatizace úzce spojená se silnou tendencí k politizaci náboženství má ve všech těchto případech společného jmenovatele – útoky na sekularismus. Sekulární stát je z hlediska této argumentace postaven na materialistických (tedy ne náboženských) základech a vede k masovému šíření nemravného chování. Řešením této situace má být větší zapojení náboženských skupin do politického života společnosti. Je pravděpodobné, že v nejbližších letech bude trend k deprivatizaci náboženství sílit.

V České republice je v současné době několik témat, prostřednictvím kterých se náboženství stává veřejně a často také bouřlivě diskutovanou záležitostí. Je pravděpodobné, že tyto oblasti budou i v blízké budoucnosti předmětem polemik.

Církevní majetek

Již v roce 1990 se otevřela otázka restituce církevního majetku. V tomto roce Federální shromáždění přijalo zákon č. 298/1990 Sb. o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, v jehož preambuli se hovoří o nápravě křivd způsobených řeholním řádům a kongregacím v padesátých letech, zejména protiprávním odnětím jejich majetku. Od této doby se tento problém stal častým předmětem politických diskusí. Na jedné straně stojí názor „Co bylo ukradeno, musí se vrátit“, který je na politické scéně reprezentován především KDU-ČSL. Proti němu stojí přesvědčení, že majetek, o který se jedná, nikdy žádné církvi nepatřil a že jej měla církev (jde o církev římskokatolickou) pouze ve svém užívání. Problém má tedy tři základní roviny – právní, politickou a mravní, přičemž celá problematika je nesmírně komplikovaná a jistě v budoucnu přinese další diskuse. Diskuse o majetku církví v sobě totiž implicitně obsahuje diskusi o ekonomické moci římskokatolické církve a o funkcích, které mají v naší společnosti náboženské společnosti plnit.

Interrupce, euthanasie

Jak umělé přerušování těhotenství, tak i cilené ukončení života pacienta lékařem vyvolává vášnivé diskuse v mnoha zemích světa. Jádrem obou problémů spočívá v diskusi o oprávněnosti lékařů (a člověka obecně) vědomě ukončit jakýkoliv život. V křesťanství (stejně tak jako v řadě jiných náboženství) i v lékařství je život vnímán jako nedotknutelný a posvátný.

A právě proto se v diskusi o vhodnosti interrupce a euthanasii odráží změněné místo náboženství v moderních společnostech – jedna strana zdůrazňuje právo každého jedince rozhodovat o svém životě či o životě plodu svého dítěte, zatímco druhá strana toto (pozemské) individuální právo zpochybňuje ve jménu vyššího principu (Boží vůle).

Jak ukazují pravidelná sociologická šetření, česká veřejnost se v postojích k těmto otázkám poměrně shoduje a nejsou zatím předmětem dramatických polemik. Méně než 5% dotázaných (5% v roce 1990 a 3% v roce 1995) je přesvědčena, že by měly být interrupce zakázány. Asi třetina dotázaných si myslí, že žena sama má právo se rozhodnout, zda má být provedeno umělé přerušení jejího těhotenství, čtvrtina souhlasí s interrupcí jen v případě zdravotních a sociálních problémů dítěte a matky, a asi desetina dotázaných by povolila interrupci jen v případě ohrožení života těhotné ženy. Poněkud jiná je situace v případě euthanasie: přibližně pro 80% dotázaných znamená „smrt ze soucitu“ pomoc nevyлéčitelně nemocným a trpícím, současně je však asi 40% přesvědčeno, že člověk nemá žádné právo zasahovat do těchto věcí nebo ukončit svůj život.

I když v České republice na rozdíl od jiných zemí zatím nedošlo k vyhocení diskuse na tato témata, je velice pravděpodobné, že se otázky interrupce a euthanasie mohou stát v budoucnu předmětem veřejné diskuse, v níž se některé náboženské skupiny budou silně angažovat.

Sekty (menšiny)

Demokratické společnosti zaručující náboženskou svobodu umožňují legální činnost řadě náboženských skupin. Působení některých z nich však není veřejností vnímáno jednoznačně pozitivně, protože existuje podezření, že v těchto skupinách je jedinec zneužíván a jsou zde porušována základní lidská práva a zákony. Často jsou tyto skupiny (především v masových médiích) nepřesně označovány jako sekty a je poukazováno na jejich zhoubný vliv na jedince a celou společnost. Pro tyto skupiny je typická uzavřenost před okolním světem (který je skupinou interpretován jako jednoznačně negativní), fanatismus a autoritářský způsob řízení skupiny (skupina často vzniká kolem jedince, který je nekriticky zbožštěn). Ze zahraničí jsou doloženy případy masových sebevražd členů takovýchto skupin. Z těchto důvodů jsou některé skupiny monitorovány tajnými službami. Je však nutno říci, že existence podobných skupin není nijakou výjimečnou záležitostí, protože v průběhu celých dějin náboženství docházelo ke štěpení existujících náboženských tradic a ke vzniku nových náboženských skupin. Navíc je velmi problematické nejen používání pojmu sekta (což je v našich podmínkách jednoznačně negativní pojem), ale i samotná diskuse o škodlivosti těchto skupin, která může vést až k omezování náboženské svobody a represím vůči některým náboženským skupinám. Obecně lze říci, že se v českých

podmínkách do diskuse o nebezpečnosti sekt často promítá nejasné postavení menšin, ale také napětí mezi již zavedenými velkými církvemi a novými, u nás netradičními, náboženskými skupinami. Útoky vedené proti tzv. sektám mohou samy o sobě být nebezpečné, protože v některých případech mohou naplnit skutkovou podstatu trestného činu šíření náboženské nesnášlivosti a mohou zvyšovat v České republice již tak vysokou míru netolerance a xenofobie.

*

Závěrem je třeba konstatovat, že vývoj v České republice po roce 1989 směřoval k nastolení náboženské svobody a pluralismu. Tímto se naše situace přibližuje (i přes svá specifika) podmínkám panujících v zavedených demokratických státech. Na druhou stranu je nutno přiznat, že česká sociologie sféře náboženského života nevěnovala dosud náležitou pozornost. Sociologická šetření, která by detailně zmapovala náboženskou situaci v dnešní České republice, nás teprve čekají.

